

REALİZM VE NEOREALİZM BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜVENLİK ANLAYIŞININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Mücahit ÖZDOĞAN**

Öz

Soğuk Savaş sonrası güvenlik alanı, birey güvenliğinin öne çıkması, ulus devletin zayıflaması ve askerî güvenliğin görece öneminin azalması itibarıyla köklü değişimlere uğramış olsa da bugün dünya çapında konuşulan konulara bakıldığında Realizm ve Neorealizmin öne sürdüğü fikirsel çerçevenin hâlâ devam ettiği çeşitli verilerle birlikte görülmektedir. Bu makale Realizm ve Neorealizm çerçevesinde mevcut güvenlik ortamını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Terör ve sınır sorunları gibi problemlerden dolayı askerî seçeneklerin hâlâ güçlü bir koz olması, uluslararası ilişkiler teorileri bakımından değerlendirilecektir. Mevcut uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik ortamı analiz edilerek devletlerin hâlâ güçlü bir konumda yer aldıklarına dikkat çekilmiştir. Özellikle son yıllarda iç savaşların uluslararası gündemde daha fazla yer edinmesi ve insanları etkilemeye başlamasıyla birlikte askerî seçenekler ön plana çıkmaya başlamış, istikrarsız bölgelerde güçlü devletler çıkar yarışına girmişlerdir. Karşılıklı bağımlılığın gittikçe artmasının yanı sıra yeni ittifak yapılarının ve blokların oluştuğu, Suriye İç Savaşı gibi güncel konular izlendiğinde görülmektedir. İç savaşlar ve istikrarsızlıklar Realizm ve Neorealizmin tezlerini doğrulayabilecek özellikler taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Realizm, Neorealizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri

EVALUATION OF THE CONCEPT OF SECURITY IN THE POST COLD WAR ERA IN THE CONTEXT OF REALISM AND NEOREALISM

Abstract

Even though the security area has undergone radical changes after the Cold War due to the prominence of individual security, the weakening of the nation-state and the relative importance of military security, as world-wide issues are taken into consideration, that the realistic and neo-philosophical intellectual framework is still supported by various data. This article aims to analyze the existing security environment in the framework of realism and neorealism. The military options will still be a strong trump card for problems such as terrorism and border issues and will be evaluated in terms of international relations theories. It is emphasized that the states are still in a strong position through analyzing the current international relations and international security environment. Especially in the recent years since the civil wars are becoming topical issues and have begun to affect people, military options have started to come into prominence and powerful states have competed for their self interest in volatile region. In addition to the increasing interdependence, it is seen that new alliance structures and blocks are formed as current issues like the Syrian Civil War are observed. Civil war and instability have features that can confirm the hypothesis of realism and neorealism.

Keywords: International Security, Realism, Neorealism, International Relations, Theories

* Bu makale, yazarın Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi anabilim dalında tamamladığı yüksek lisansın seminer çalışmasından üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, mucahitozd@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7127-3554>

GİRİŞ

Thucydides'in savaş ve çatışmaya yönelik analizlerinden bugüne gelişen uluslararası siyaset ve güvenlik yaklaşımları, bugünkü anlamıyla devletlerin oluşmasıyla birlikte kimi zaman devletten bireye, kimi zaman bireyden devlete doğru yansımış; kimi zaman da teknolojik gelişmelerden, buluşlardan, anlayışlardan etkilenecek çeşitli değişikliklerle uğramıştır.

İnsanlar arası etkileşimin ilk başladığı dönemle birlikte İpek ve Baharat Yolu ile bilinen dünyadaki insan topluluklarının veya günümüzdeki devletlerin karşılıklı etkileşimi arttırmasıyla başlayan süreçte, bir yönetim sistemi içerisinde yaşayan insanların en büyük uğraş alanlarından biri, karşıdaki insanı veya insan topluluğunu anlamak olmuştur. O dönemle ilgili yazılı kaynaklar çok az olmasına rağmen ilk karşılaşmanın ve sonrasında ilk iletişimin ardından insanların gündeminde diğer toplulukların yeri giderek artmıştır. Artı ürünün ve ticaretin sonucu olarak değerlendirilen bu ortam efsane ve mitlere de müsait bir ortam yaratmıştır (Falay, 1985: 97). Homojen toplumların kıtlık ve savaş gibi benzer kaygılardan dolayı benzer davranışlarının görüldüğü bu dönemlerdeki kabilelerin ve bu kabilelerin yaptığı savaşların irdelenmesi bugünü anlamak için de son derece önemlidir.

Eski dönemlerde özne, kabilelerden devlete doğru bir seyir izlemektedir. Bugünkü özneler çok parçalı bir yapı teşkil etmektedir. Özne niteliğindeki devletin ve özne niteliğindeki bireyin aynı anda var olabildiği matruşkaya benzeyen bu yapıdan dolayı günümüzü iyi analiz edebilmek geçmişe nazaran çok daha zordur. Geçmişte imkânlar kısıtlıyken yapı basittir; bugün ise imkânlar çok genişken, yapı karmaşıktır; günümüzde uluslararası ilişkiler teorilerinin önemi de buradan gelmektedir. Teoriler sadece uluslararası ilişkileri değil; insan doğasına, insan yaşamına ve hayata dair de çözümler içerir. Tümdengelim veya tümevarım varyasyonlarıyla insanların bilinçaltı dâhil olmak üzere pek çok konuda yorum ve analiz yapılabilir.

Makale, Soğuk Savaş sonrası gelişen terör, iç çatışmalar ve istikrarsızlıkların, Realizm ve Neorealizmin devlete ve sert güce vurgu yapan görüşlerini desteklediğini öne sürmektedir. Bu amaçla Soğuk Savaş sonrası ve bugünkü güvenlik ortamı analiz edilecektir.

1. GÜVENLİK KAVRAMI

Güvenlik kavramı, hayatın hemen hemen her alanında kullanılan bir kavramdır. Kullanıldığı alana göre insan güvenliği, çevre güvenliği, ulusal güvenlik gibi farklı isimler almaktadır. Kavram, zaman içerisinde kullanma alanları ve üzerine yüklenen anlam bakımından değişikliğe uğrasa da, bir insanın yemek

yemesi veya uyuma ihtiyacı kadar kritik bir önem taşıdığı için varlığını her zaman sürdürmüştür (Kula ve Çakar, 2015: 197).

Güvenlik, evrensel ve nesnel bir kavram değildir (Heywood, 2011: 293). Güvenlik, sürekli değişime uğrayan, her toplumsal ve siyasal kültürde farklı algılanan bir kavramdır. Bu durumun altında yatan nedenlerden biri, tehditlerin göreceliğidir. Tehdit, risk ve tehlike gibi kavramlar güvenlik algısını da şekillendirmektedir.

Güvenlik kavramı kullanıldığında genel olarak bir hâl ve durumdan bahsedilir. Güvenli olma hâli, yapılan tanımların temelini oluşturmaktadır. Güvenli olmak ifadesi genelde tehdit, risk tehlike gibi durumların olmadığı zamanları işaret etmek için kullanılır. Bu yüzden güvenlik kadar bu üç kavram da tanımlanmalıdır (Küçükşahin ve Şafak ve Dedeoğlu, 2009: 10).

Tehdit, “Bir tarafın iradesi dışında ona karşı yapılacak olan her türden saldırının haber verilmesi ya da korkutma aracı olarak kullanılması.” olarak tanımlanabilir. Ceza hukukunda tehdit, bir suç olarak tanımlanmıştır (Elmas, 2013: 74-75).

Risk, “Bir tehlikenin gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmesi halinde yol açacağı sonucun şiddetinin birlikte ele alınmasıdır. Risk, tehlikenin olasılığı ile şiddetinin bir fonksiyonu” (<http://www.turkcebilgi.com/risk>) olarak tanımlanmaktadır. Risk daha çok olasılıklara vurgu yapar. Çoğu zaman belirsizliğin hâkim olduğu günümüzde, risk kavramı daha iyi değerlendirilmelidir. Güvenlik söz konusu olduğunda bireyler, şirketler ve devletler dâhil olmak üzere hemen hemen herkes izleyeceği yolu risk değerlendirmeleri bağlamında şekillendirir. Risk, tehdit ve tehlikeye göre daha genel, daha soyut ve daha uzun bir zaman aralığına vurgu yapar. Genellikle anlık olaylarda tehlike kavramı tercih edilirken risk ise daha sonraki durumlara dikkat çekmek için kullanılır. Bir yönüyle tehlikenin ileri bir aşamasıdır denilebilir.

Tehlike kavramını TDK (<http://www.tdk.gov.tr>), “Büyük zarar veya yok olmaya yol açabilecek durum, muhatara ve gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen sakıncalı durum.” olarak tanımlamaktadır.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere tehdit, risk, tehlike birbirine çok yakın kavramlardır. Güvenli hâlin sağlanması için bu üç hâlin olmaması gerekir (Küçükşahin ve Şafak ve Dedeoğlu, 2009: 10). İnsan psikolojisinin getirdiği bazı özelliklerden dolayı bu üç kavram, güvenlik kavramının en temelde iki boyuta sahip olmasına neden olmuştur. Bu boyutlar objektif güvenlik ve subjektif güvenlidir (Sancak, 2013: 124) İnsanın endişe eden, korkan bir varlık olması kurduğu sistemlere de yansımıştır. Örneğin, bir olay yüzünden tartıştığı bir

kimseyle karşılaştığında diğer kişinin elinde zarar verici bir alet olması onu endişeye sevk eder ve herhangi fiili durum olmasa bile kendini güvende hissetmeyebilir. Bu konu, objektif güvenlik ve subjektif güvenlik ayrımının kökenini oluşturur. Objektif güvenlik, bir tehlikenin var olmaması durumunu ifade ederken; subjektif güvenlik ise, tehlike teşkil edecek bir durumun olmadığına inanma hâlidir. Güvenliğin algısal bir boyutu vardır. Tehdit teşkil edecek veya risk oluşturacak somut bir olay olmasa bile, insanın düşünce yapısı çeşitli vehimlere yol açabilmektedir. Bu, devletlerin politikasına da zaman zaman yansiyabilmektedir. Fakat önemli kararlar genelde medyaya açık olmayan kapalı kapılar ardında alındığı için bu husus gözden kaçabilmektedir. İnsan, bir konuyu düşünüp kendisine bir yol çizmek veya politika belirlemek istediğinde doğru bir karar için her türlü ihtimali düşünmek zorunda hisseder. En üst makamdaki karar alıcılar da bu ihtimalleri düşünmek zorundadır. Kimi zaman devlet organlarının birer insanmış gibi medya tarafından lanse edilmesi bu yönüyle anlaşılabilir bir husustur. İnsan doğasının ulusal ve uluslararası politikalara etki düzeyi tartışılrsa da az veya çok bir etkisinin olduğu görülmektedir (Sancak, 2013: 124).

Güvenliğin algısal boyutunu sağlamak için yapılması gerekenlerden biri, süreklilik arz eden bir istikrar ve düzen ortamı sağlamaktır. Örneğin, terörün amacının insanları korkutarak ve endişeye sürükleyerek politik hedeflere ulaşmak olduğu bilinir. İstikrarsız bir toplum ve siyaset yapısı içerisinde güvenlik geçicidir. Düzensiz ve istikrarsız bir toplum içerisinde halkın algıları bozulmaya müsaittir. İç karışıklık veya savaşların altında yatan nedenlerden biri budur. Örneğin, bir kişinin güvenlik algısının bozulması yüzünden farklı fikirdeki birini öldürmesi, hedef aldığı kişileri veya toplulukları da güvensizlik hissine iterek karşılık vermeye zorlayabilir.

Son yıllarda terör sayılarındaki artış, devletleri güvenlik önlemlerini artırmaya itmiştir. Terör saldırılarının ani olmasından dolayı devletlerin katı önlemlere gitmesi, toplumlar nezdinde ‘güvenlik eksenli toplumsal yaşam’ (Elmas, 2013: 3) tartışmalarını artırmıştır. Güvenlik önlemlerinin özgürlükleri kısıtlayıp kısıtlamadığı sürekli tartışılan bir konudur.

Beril Dedeoğlu (2014: 27), güvenliği, “*Bir birey için çeşitli kademelerdeki endişe bütünü*nü ifade eden bir kavram.” olarak değerlendirmektedir. İlk olarak Romalılar tarafından kullanılmaya başlanan güvenlik kavramı, “*’dertsiz, kedersiz’ anlamına gelen Latince ‘securitas’tan türemiştir.*” (Balcı ve Kardaş, 2014: 327) Daha sonra Ortaçağ’da “certitudo” olarak isimlendirilmiş ve modern anlamda ise Thomas Hobbes’un kendi dönemindeki iç karışıklıklardan etkilenerek kullanmasıyla bugünkü duruma gelmiştir. Güvenlik kavramının tarihî seyri incelendiğinde genelde barış ve savaş konuları ön plana çıktığında varlığı daha fazla hissettirdiği görülür. Atinalılar, imparatorluklarının ayakta kalması için bu

kavramı öne sürmüşlerdir. Romalılar “securitas”la Pax-Romana’ya (Roma Barışı) atıf yapmışlardır. Hobbes, iç savaşların önlenmesi ve güvenliğin tekrar sağlanması için güçlü bir devlet tahayyülü adına bu kavramı vurgulamıştır (Arends, 2015: 199).

Kavram daha sonra Fransız Devrimi sonrası Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde kullanılmıştır. Kant’ın Sürekli Barış tezlerinden etkilenen Woodrow Wilson, 1919’da Milletler Cemiyeti Pakti’nda ‘kolektif güvenlik’ vurgusu yaparak kullanmıştır (Brauch, 2008: 3). Buradaki amacın, ortak bir güvenlik duygudaşlığı yaratarak, olası bir dünya savaşı riskini en aza indirmek olduğu söylenebilir. Devletlerarası ilişkilerde tek taraflı güvenlik yatırımları pek verimli olamamaktadır. 1919 yılında toplanan heyetin bu durumun farkında olduğu ‘kolektif güvenlik’ vurgusundan anlaşılabilir fakat barışın doğru temellere oturtulamaması yeni bir dünya savaşını doğurmuştur. Yani yapılan toplantı ve imzalanan ‘barış antlaşmaları’, güvensizliğin kaynağını oluşturmuştur sonucuna ulaşılabilir. Bu örnekten görüleceği üzere güvenliğin göreceli bir niteliği vardır. Bu nitelik, ulus devletlerin oluşmaya başlamasıyla birlikte daha da belirginleşmiştir; çünkü bir devletin güvende olmak için alacağı tedbirler, başka bir devlet için güvensizlik kaynağı olabilmektedir. Devletler nezdinde tehlike kaynağı olarak genellikle diğer devletler, farklı bir isimlendirme ve konumlandırma ile ‘ötekiler’ görülmektedir. Öteki algısı, devletlerin güvenlik algısını katı şekilde belirlemektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Antlaşması’nda yine güvenliğin herkes için gerekli olması ve öteki algısını yumuşatma adına ‘kolektif güvenlik’ vurgusu yapılmıştır. Daha sonra 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nde “Sosyal Güvenlik”, insan hakkı olarak kabul edilmiştir (Brauch, 2008: 3).

“Ulusal Güvenlik” kavramı, 1947’de ABD’nin diğer ülkelerle olan ilişkisinin oturacağı temeli açıklamak için kullanılmıştır (Birdişli, 2014: 17). İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni sistemde, bu kavram devletlerin dış politikada ve ikili ilişkilerde kullandığı en önemli argümanlardan biri olmuştur. Günümüz sisteminde güvenlik, devletlerin aşılmaz sınırları olarak tahayyül edilebilir çünkü aksi örnekler olsa da devletlerin var oluş sebebinin ana motivasyonu güvenlidir. Bir devletin güvenlik endişelerinin diğer devletin endişelerini derinleştiren politikalar gütmesi, taraflar açısından savaşın habercisi olabilmektedir.

Soğuk Savaş dönemine gelindiğinde ise güvenliğin kaynağı olarak iki kutuplu güç dengesi sistemi görülmektedir. Bu dönemde askerî güvenlik ön planda tutulmuştur. Bu dönemde dünyanın siyasi olarak iki kutba ayrılması ve bu ittifak sisteminde ülkelerin rakiplerine karşı sert tedbirlere başvurması, bireyler nezdinde politik güvensizlikler oluşturmuştur; çünkü farklı fikirlere hoşgörü nispeten azalmıştır.

2. REALİZM

Birinci Dünya Savaşı sonrası ütopyacı anlayışı benimseyen idealistlere getirdikleri eleştirilerle temellerini oluşturan realist teori, uluslararası ilişkiler yazınında ve uluslararası sistemi anlamlandırma noktasında çok büyük bir etki bırakmıştır. Gittikçe çok yönlü hâle gelen uluslararası sistemde Realizm içerisindeki yönelimlerden özellikle klasik Realizmin ağırlığını yitirdiği düşünülmektedir.

Realizm, İkinci Dünya Savaşı Sonrası, Morgenthau tarafından ilk olarak sistemselsel olarak temelleri atılan bir teori olarak gözükmese de köken olarak daha eskiye, Thucydides'e kadar dayanır. Biraz daha bugüne yaklaşıldığında ise, John Baylis'in (2008: 70) de belirttiği gibi klasik felsefede Hobbesçu ve Kantçı fikirlerin ayrımı üzerine oturur ve bu bölünmede Hobbesçu anlayış içerisinde yer alır.

Realistler *high politics* ve *low politics* ayrımına gitmişlerdir. Güç, çıkar ve ulusal güvenlik gibi konulara daha çok önem verdikleri için askerî ve güvenlik konularına yüksek politika (*high politics*), diğer ekonomik, sosyal ve kültürel konulara ise düşük politika (*low politics*) demişlerdir (Arı, 2008: 110).

Realizmin İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda ve sonrasında önem kazanmasının en büyük sebeplerinden biri, dünyanın gerilim hatlarında bulunan ve askerî, ekonomik, siyasi ve coğrafi güç olarak büyük devletlerin yanında çok küçük oldukları gözlemlenen devletlerin kolaylıkla işgal edilmesidir. Nazi Almanya'sının çevresindeki neredeyse bütün Kıta Avrupası devletlerini ele geçirmesini ve kısa sürede doğuya yönelmesini güçlü bir ordu eliyle sağlaması, Realizmin fikirlerinin kök salmasına neden olmuştur (Uzer, 2013: 70).

Klasik Realizm, devletleri genelde ulus devlet temelli, üniter yapıya sahip ve rasyonel olarak görür. Bu devletler sürekli güç peşinde koşarlar. Güç onlar için amaçtır. Bu amacı gerçekleştirmek için ise Machiavelli'nin fikirlerinden etkilenecek her yolun meşru sayılabileceğini ön görürler. Machiavelli'nin devlet ve güç odaklı bir yaklaşım benimsemesinde, 15 ve 16. yüzyıllardaki İtalyan Şehir Devletleri arasında yaşanan karmaşanın büyük bir etkisi vardır. Machiavelli ise böyle bir ortamda bu devletlerin yeniden birliğe kavuşması için devlet ve güç merkezli çözümleri ortaya sunmuştur. Güçlü ve merkezi bir otorite olmamasından dolayı şehir devletlerinin dağıldığını düşünen Machiavelli, Realizmi de bu yönde etkilemiştir (Birdişi, 2014: 29).

Realizm, İkinci Dünya Savaşı sonrası, ABD'nin askerî harcamalarını meşrulaştırmasından dolayı, Anglo-Amerikan bir teori olarak değerlendirilmiştir (İbrahimov, 2016: 2). Ayrıca devletin güvenliğinin yanında bireylerin güvenliğine önemsiz derecede yaklaşması güç hastası bir görünüm çizmektedir (Karabulut, 2011: 58).

Realizmin Soğuk Savaş döneminde ağırlık kazanmasının, o dönem düşünüldüğünde sürpriz olmadığı açıktır. Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu güç dengesi, hâkim paradigmanın Realizme doğru kaymasına yol açmıştır (Gökbaş, 2016). Realistlerin güç dengesi görüşü, Soğuk Savaş'ta yaşanmayan bir savaşla daha da perçinlenmiştir. Bilindiği üzere realistler Atinalılar ve Spartalılar arasındaki Peloponez Savaşı'nı iki devlet arasındaki dengenin bozulmasına bağlamışlardır (Elmas, 2013: 49). İki taraf arasındaki denge, artık birinin çıkarına olup diğerinin çıkarına zarar verirse, devletler çıkar için her şeyi göze almaktadırlar.

Realizme getirilen en büyük eleştirilerden biri, insan doğasının çok bariz ve çözülmüş olduğu ve tekrarlanan davranışlarla tekrarlanan devlet davranışlarının sabit olduğu iddiasına rağmen, gelecek öngörülerinde başarısız olmasıdır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmasına ve Soğuk Savaş döneminde ağırlığını koymasına rağmen Soğuk Savaşın biteceğini öngörememiştir (Aydın, 2004: 57).

Realizm eleştirilerinde genellikle uluslararası sistem analizlerinde artan karşılıklı bağımlılığın ve çoğu devlet tarafından kabul gören iş birliği modellerinin yaygınlık kazanması bir argüman olarak sunulur. Hem Realizmin kendisinin hem de ona yöneltilen teorik ve pratik eleştirilerinin en büyük açmazlarından biri bütün dünyayı tek bir sistem olarak görmeleridir denilebilir.

3. NEOREALİZM

Kenneth Waltz'ın 1979'ta yazdığı "Theory of International Politics" adlı eseri, Neorealizmin çıkışı olarak değerlendirilmiştir. Waltz, devletlerin uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda benzer davranışlar sergilemesini uluslararası yapıyla açıklar (Arı, 2013: 157).

Klasik realistler de anarşiye değiniyorlardı fakat Waltz'ın bu konudaki farkı, anarşiyi, aktörlerin davranışlarından bağımsız olarak bizzatıhi uluslararası yapının özelliği olarak görmesiydi (Tuğtan, 2014: 122). Waltz'ın "*Kuvvet kullanımını engelleyecek bir otoritenin olmadığı*" (Balcı ve Kardaş, 2014: 123) anlayışı ve uluslararası yapının anarşik olduğuna dair tahayyülü, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak için tek yapabileceklerinin güç kapasitelerini artırmak olduğu fikrine ve dolayısıyla askerî güvenliğe daha fazla önem vermelerine neden olmuştur (Balcı ve Kardaş, 2014: 123).

Realizm ve Neorealizm ayrımında şu hususlar önem arz etmektedir: "*Klasik Realizm ve Neorealizm arasında farklar olsa da Realizmin üç temel ögesi olan devlet(state), beka(survival) ve kendini koruma(self-help) kavramlarına yapılan vurgu değişmemiştir.*" (Çıtak, 2014: 31-32)

Neorealistler, uluslararası sistemi, büyük güçler arasındaki ilişkiye göre üçe ayırırlar: Tek kutupluluk, çift kutupluluk, çok kutupluluk. Neorealizme göre bir devletin büyük güç olarak tanımlanabilmesi için devletin askerî, ekonomik ve siyasi gücü sadece kendinde toplayıp beklemesi değil; küresel düzeyde de bu gücü kullanabilmesi gerekir (Kantarci, 2012: 60).

Neorealizm, Beril Dedeoğlu'nun (2014: 77) belirttiği gibi, "*Uluslararası ilişkiler tarihini büyük güçler tarihi olarak ele almaktadır. Sistem de büyük güçler tarafından belirlenmektedir.*" Sistemin karakteri de, bütün dünyayı domine edebilen büyük gücün karakter özelliklerine göre şekillenir (Dedeoğlu, 2014: 77).

Realistlerin uluslararası düzen tahayyülünde, insan egosuyla uluslararası sistemin içinde bulunduğu anarşi esastır. Realistlere göre devletleri güç politikalarına iten, bu iki realitenin aynı anda var olmasıdır. Neorealistler için güç politikasının sebebi, uluslararası sistemin anarşi içerisinde olmasıdır. Klasik realistlerde ise bunun sebebi insanın bencil doğasıdır. Özetle bu iki aynı köklere dayanan teoride temel farklılıklar, yapılan vurgularda karşımıza çıkar (Heywood, 2011: 86).

4. REALİZM AÇISINDAN GÜVENLİK

Bilindiği üzere realistlere göre devlet, güvenlik konusunun temel aktörleridirler. Onlara göre ulusal güvenlik, uluslararası ilişkilerde en önemli konularında başında gelmektedir. 1648 Vestfalya sonrası gelişen devlet anlayışı ve uluslararası yapı, Soğuk Savaş dönemine geldiğinde temel güvenlik parametrelerini oluşturmuştur. İdealizmin yeni dünya savaşını öngörememesinden hareketle kendi döneminin gerçeklerini yakalayamaması ve ütopyacı bir hüviyete sahip olması, kendi ağırlığını azalttıkça güce vurgu yapan Realizmin tezlerini güçlendirmiştir denebilir. Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında gelişen teorilerin önemli bir kısmına bakıldığında savaşlar nedeniyle tezleri güçlü olarak değerlendirilebilecek Realizmin eleştirisini yaptıkları görülmektedir. Bu durum yeni gelişmeler ve yeni güvenlik anlayışlarıyla açıklanabilir.

Realizm, güvenlik konusuna devlet merkezli yaklaşmaktadır. Realistlere devletler gücünü maksimize etme amacı güderler. Devletlerin diğer devletlere karşı ilk bakışı ve doğal politikası, onların hegemonik bir güç olmasını engellemektir (Baylis, 2013: 72).

Realistlerin devlet merkezli güvenlik anlayışlarının kökeninde Machiavelli ve Hobbes'un yanında Jean Bodin'i de unutmamak gerekir. Bodin, dünyada ilk defa egemenlik ve ulusal egemenlik gibi kavramların temellerini atarak, Realizme de bu yönde ilham vermiş sayılabilir. Bodin'e göre egemenlik, devletin olmazsa olmaz şartıdır (Birdişi, 2014: 30).

Realizmin önerdiği rasyonel davranış, devletlerin ulusal çıkarlarını, güç maksimizasyonu paralelinde gerçekleştirebileceğidir (Uğrasız, 2003: 144). Sisteme egemen iki kutbun kronik bir güvensizlik duyarak devamlı şekilde askerî güç kapasitesini artırma mücadelesi olarak şekillenen Soğuk Savaş dönemi bunun en tipik örneklerinden biridir. Soğuk Savaş dönemindeki bu mücadeleyi en iyi açıklayan yaklaşımlardan biri Neorealizmin *güvenlik ikilemi* yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre bir devletin güvenlik tedbirlerini artırması diğer devlet için güvensizlik kaynağıdır ve o devlet de güvenlik tedbirlerini artırmaya başlar. Bu yaklaşımın altında yatan nedenlerden biri, iki Realizm türünde de görülen *sıfır toplamlı oyun* anlayışıdır. Bu anlayışa göre bir devletin kazancı diğer devlet için kayıp anlamına gelir (Sandıklı ve Emekliler, 2011: 6-9).

Daha önce de söylendiği gibi Realizme göre savaş ve güvenlik konuları *high politics*dir. Güvenliği ön plana alan realistlerin bu güvenlik anlayışı içerisinde ön plana aldığı alt küme ise askerî güvenlidir. Devleti öne çıkaran bu görüşün askerî güvenliği de öne çıkarması doğal olarak gözükmektedir; çünkü dayandığı felsefi temeller olan düşünürlerin yaşadığı döneme bakıldığında sürekli kargaşanın ve çatışmaların yoğunlaştığı dönemler olduğu görülmektedir. Bu felsefi temel üzerine Soğuk Savaş döneminde Realizmin önemli isimlerinden biri olan E. H. Carr, askerî gücün yanı sıra gücün üç temel ögesi olarak belirlediği başlıklar içerisinde ekonomik gücü ve kanaatler üzerindeki gücü de saymıştır (Uzer, 2013: 71).

5. NEOREALİZM AÇISINDAN GÜVENLİK

Neorealistler, klasik realistler gibi uluslararası sistemin anarşik olduğuna dair fikri devam ettirmişlerdir. Neorealizmin ayrıldığı nokta, anarşinin sebebi olarak, uluslararası sistemin yapısını öne sürmeleridir. Hatırlanacağı üzere klasik realistler, bu konuda insan doğasına vurgu yapıyordu.

Neorealizmin, klasik Realizmden farklarından biri de askerî güvenliğin yanında ekonomik güvenliğin de önemli olduğunu belirtmeleridir (Sandıklı ve Emekliler, 2011: 11). Onları bu fikre götüren konuların başında Vietnam Savaşı'nda ABD'nin askerî üstünlüğüne rağmen kesin olarak istediği sonucu alamaması gelmektedir. Arap-İsrail Savaşları nedeniyle yaşanan 1973 Petrol Krizi ve Sovyetler'in salt askerî güce önem vererek ekonomiye yeterince eğilmemeleri de bu fikre giden yolda itici güç olarak sayılabilir.

Neorealistler güvenlik yaklaşımlarında şüphe kavramını ön plana çıkarırlar. Bir devletin bir tehdit algılaması için, karşı devletin niyeti de bu noktada önemlidir. Neorealistlere göre bekasını sağlamaya çalışan bir devlet, her zaman şüpheli olmak zorundadır (Gürsoy, 2005: 13).

Realizmin Soğuk Savaş'ta güç kazanmasının önemli sebeplerinden biri, realistlerin "güç dengesi" anlayışıdır. Neorealistlere göre bu denge, daha istikrarlı bir dünya yaratmaktadır. Ayrıca bu denge belirsizliği azaltır (Küçüksoğak, 2012: 204). Dengenin bozulması ise sadece kargaşa ve rekabet demektir. Bu dengeyi sağlayıcı unsurun, nükleer silahlar olduğu unutulmamalıdır. Bu silahların yaratacağı yıkımdan korkan iki taraf, yine çıkarlar üzerine bir düzen inşa etmişlerdir (Çiçekçi, 2012: 35).

Neorealizmin anarşiden kastı, bütünüyle bir kargaşa hâli veya hukukun çiğnenmesi değildir; Neorealistlerin anarşiden kastı, sistemde zorlayıcı üstün bir otoritenin olmamasıdır (Karabulut, 2011: 61-62).

Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından bugüne iş birliği, genellikle ana motivasyonu ekonomik ve kültürel temelli olarak gözüken iş birliğidir. İki tarafın da yararına olacak yakınlaşmalarda devletler iş birliğine daha isteklidir. Bu iş birliği, günümüzde maddi çıkarın yanı sıra kamu diplomasisi ve propaganda açısından da devletlere avantaj sağlamaktadır.

Realizm ve Neorealizm penceresinden Soğuk Savaş sonrası ve bugünü doğru bir şekilde okumak için doğru soruları sormak ve doğru yönlere yönelmek gerekir. Örneğin şu sorular sorulabilir: Ulus devletler bugün gerçekten zayıfladı mı? Hızına yetişilemeyen bilgi sirkülasyonuna teorik perspektifle bakıldığında güvenlik alanına yansımaları nasıl olmuştur/nasıl olacaktır? Küreselleşmenin ve teknolojinin dünyaya aynı derecede yayılmaması hem güvenlik açısından hem de diğer konular açısından hangi sonuçları doğurabilir?

6. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DEĞİŞEN GÜVENLİK ANLAYIŞINI TEORİK PERSPEKTİFLE YENİDEN DEĞERLENDİRMEK

Soğuk Savaş döneminin daha net, bilinebilir ve öngörülebilir özelliği, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte yok olmuştur. Artık uluslararası sistemde belirsizlik en önemli özelliklerden biridir. Uluslararası güvenliği etkileyen en önemli unsurlardan biri olan tehdit artık çok boyutlu hâle gelmiştir. Daha önce Batı ve Doğu olarak ayrılmış olan iki kutbun birbirlerine dönük güç projeksiyonları çerçevesinde dünyanın yaşadığı potansiyel askerî tehditlerin oluşturabileceği felaketlerin yarattığı korku, savaşın sona ermesiyle birlikte kendini iki güç odağıyla sınırlamak yerine terörizm, nükleer, kimyasal, biyolojik kitle imha silahlarının yayılımı, küresel boyutlu olabilen organize suçlar, etnik ve kimlik temelli çatışmalar, dini radikallik, kitlesel göç hareketleri, çevre sorunları ve ekonomik dengesizlikler gibi konular içerisine kendini bırakmıştır (Gürsoy, 2005: 4).

Soğuk Savaş döneminde devletler, sadece rakip bloğa karşı kullanılacak askerî-siyasi bir aktör iken, sonraki dönemde, siyasi yönünün yanında ticari,

kültürel ve turizm anlamında da değerlendirilmektedir. Realizmin burada yapısal dönüşümlere uğraması olağan gözükmemektedir. Çünkü Realizmin güç dengesi ve ulus-devlet temelli yaklaşımı 1648'den 1991'e kadar canlı şekilde hissedilmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler'in çökmesi, geçmişteki parçalanmaları andırır şekilde, yeni dengesizlikler ve çatışma alanları doğurmuştur. Yugoslavya'da yaşanan iç çatışma ve ülkenin bölünmesi Soğuk Savaş'ın bitişinin etkilerine dair en tipik örneklerinden biridir (Çiçekçi, 2012: 31).

6.1. Devletlerden Bireylere Doğru Dalgalanın Güvenlik Konuları

Soğuk Savaş sonrası gerilim hatları devletlerin tekelinden çıkmıştır. Özellikle kimlik ve kültür temelli yoğunlaşmalar, farklılaşmalar ve bu farklılardan doğan gerilim uluslararası gündemi de belirlen nitelikte olmuştur. İnsanların gitgide kendilerini tanımladıkları biçime göre hayatlarını, siyasi yaşamlarını, sosyal ilişkilerine yön vermesi, oluşturdukları devletlere de sirayet etmektedir. Örneğin Soğuk Savaş'ın bitişine yakın yıllarda yaşanan Irak-İran Savaşı mezhep temelli olarak görülmüştür. 1991'deki Birinci Körfez ve 2003'teki İkinci Körfez Savaşı'nı başlatan ABD'nin Başkanı olan George Bush, İkinci Körfez Savaşı için "Haçlı Seferleri" demiştir. Bu tarz konvansiyonel savaşların yanı sıra iç çatışmalar da yoğun şekilde görülmektedir. Örneğin, son yıllarda sıkça konuşulan Suriye İç Savaşı buna örnektir. Şu an Suriye'deki savaş, genel kanı itibarıyla iktidarı elinde bulunduran Nusayri mezhebine sahip azınlığa karşı çoğunluğu Sünni olan muhaliflerin başkaldırısı olarak gözükmemektedir. Bu tarz örnekler çoğaltılabilir. Balkanlarda yaşanan etnik ve dinsel temelli çatışmalar, Afganistan, Kafkasya, Ortadoğu gibi bölgelerde meydana gelen çatışmalar örnek olarak verilebilir. Bu çatışmalar çok kısa sürede uluslararası bir boyut kazanmaktadır. Çünkü her ülke kendi çıkarına hizmet eden grupları desteklemektedir. Bundan dolayı bu tarz çatışmalar için genelde Proxy War (Vekâlet Savaşı) tanımı yapılmaktadır.

Ülkeler arası ve ülke içi çatışmaları uluslararası hâle getiren özelliklerden biri, istikrarsızlığın, çatışmanın ve yıkımın devam ettiği bölgelerin dışarıya terör gibi faaliyetleri ihraç etmesidir. İç çatışmadaki taraflar, uluslararası hukuka genelde bağlı olmadıkları için çok kısa sürede radikalleşebilirler ve dünya çapındaki radikalleri de kendi bünyelerine katarak artık küresel oyunun parçaları olurlar. Bu kimlik ve etnik temelli çatışmalardan dolayı realist bakış açılarının yerini post-modern teorilerin aldığı değerlendirilmektedir. Fakat John Mearsheimer ve Kenneth Waltz gibi neorealist yazarların bu çatışmayı öngördükleri görülmektedir. Örneğin Mearsheimer, "Back to the Future" adı makalesinde Soğuk Savaş sonrası etnik temelli milliyetçiliğin yeni çatışma ve istikrarsızlık alanları yaratacağını belirtmiştir (Baylis, 2013: 72).

6.2. Soğuk Savaş Sonrası Devletin Gücünü Etkileyen Hususlar

Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber küreselleşmenin de etkisiyle devletlerarasındaki sınırların anlamsızlaştığına dair söylemler ön plana çıkmıştır; fakat bu görüşe anti-tez teşkil edebilecek en önemli unsurlardan biri artan terör olaylarıdır. Her terör saldırısında devletlerin ilk reflexlerinden biri, sınır güvenliğinin yeniden değerlendirilmesi şeklinde olmaktadır. Teröre karşı cevap olarak ise genellikle askerî güç ön plana çıkarılır ve medya aracılığıyla büyük bir propaganda yapılarak terörün iyice ötekileştirilmesi ve bu asıl düşmana karşı verilen muazzam cevap işlenir. Terör olgusu, Realizmin belli sınırlar içerisinde egemen güce sahip olan devlet anlayışını tekrar canlandırabilmektedir. Örneğin 11 Eylül saldırısı sonrası ABD, güç-temelli bir strateji geliştirmiştir (Davutoğlu, 2011: 3). Bu strateji doğrultusunda ise Afganistan'a saldırmış; devamında da Irak'a savaş açmıştır. Tabii bu her örnekte geçerli olmayabilir; çünkü her ülkenin kapasitesi, çevresi, jeopolitiği, politik kültürü ve gücü farklıdır. Yine de kurumsal kimliğini tam şekilde oturtabilmiş devletlerin genel reflexinin bu yönde olduğu söylenebilir.

11 Eylül saldırıları, Soğuk Savaş sırasında ve öncesinde genel olarak güvenliğinin birincil aktörü olarak değerlendirilen fakat Soğuk Savaş sonrası etkisinin ve gücünün azaldığı düşünülen devletin önemini tekrar hatırlatmıştır. Bunu olay bazında 11 Eylül, olgu bazında ise terör yapmıştır. Ayrıca bu gelişmeler devletleri iş birliğine açık hâle getirmektedir. 11 Eylül'den sonra hegemon güç ABD'nin de teşvik ve zorlamasıyla artık hemen hemen bütün devletlerin kendini teröre karşı ispatlama çabasına girdiği görülmektedir. Devletler kendisinden çok uzak olan terör ağırlıklı olaylara müdahale etmeye ve güç projeksiyonu uygulamaya başlamıştır. Devletlerarasındaki mücadelede de yine terörün payı dikkat çekmektedir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber, dünyanın geneli, görece bir özgürleşmeye kavuşmuştur. Günümüzde Soğuk Savaş tarzı sert bir kutuplaşma olmadığı için insanlar fikrî, maddî ve organizasyonel olarak kendilerini daha rahat hissetmektedirler. Bu sonucu yaratan sebeplerinden biri teknolojidir. Bu özgürleşme, insanların kendilerini daha iyi ifade edebileceği platformlar yaratmıştır. Eski Çağlardaki kabile düzenini andıran bu tarz topluluklar, eskisi gibi coğrafi nitelikli değil; genellikle ideolojik ve hayat görüşüne bağlı olarak kurulmaktadır. Bu yapılar devletleri kırılğan hâle getirmektedir. Bu toplulukların varlığının yanı sıra medyanın da gittikçe büyük önem kazanması, bazı devletleri kökünden sarsabilecek potansiyeli ortaya çıkarmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamının en önemli özelliğinden biri düşmanın eskiye nazaran daha az görünür ve bilinir olmasıdır. Bundan dolayı istihbaratın önemi artmıştır. İstihbarat önceden sadece devletlerarası casusluk olarak algılanırken, artık çok daha komplike bir hâle gelmiştir.

İstihbari mücadelede her zaman bir realist bakış açısı ve Machiavellist anlayış göze çarpar. Çünkü devletlerin hedeflerinde sadece düşman ülkeleri yoktur; müttefikleri de vardır ve devletler bilgi almak veya hedef aldığı ülkeyi kendi istediği doğrultuya çekmek için müttefiki olsa dahi o ülkede operasyon gerçekleştirebilmektedir. Bu operasyonların temel ve nihai amacı ise ulusal çıkar ve güvenlik olarak gözükmektedir. Birbirlerine faydası olmayan devletlerin ittifak yapması anlamsız görülmektedir. Buna karşılık birbirlerine coğrafi olarak çok uzak olan devletlerin ittifakı örnek olarak verilebilir; fakat bu tarz ittifaklar ya prestij için ya da kolektif bir aklın parçası olarak yapılmaktadır. Bir devletin pek çok ülkede elçilik, temsilcilik, konsolosluk açması, uluslararası toplum nezdinde hem meşruiyet ve prestij; aynı zamanda maddi çıkar da sağlayabilir. Devletler yurttaş ordulardan profesyonel ordulara kayarken, bir yandan da izleme, dinleme, gözetleme, internet takip sistemleri gibi alanlara büyük bütçeler ayırmaktadırlar. Bugünün ve geleceğin “gözetleme çağı” ve “büyük kulaklar” (Türkol, 2010: 51) dönemi olduğunu söylemek, abartı bir tespit olmaz.

6.3. Devletlerin Gücünü Zayıflatan Unsurlar

Devlet denilen öznenin önemini kaybettiğine dair yorumların arka planındaki en önemli unsurlar, uluslararası örgütler, ulus üstü şirketler ve hükümet dışı kuruluşlardır (NGO) (Yılmaz, 2006: 97-98). Askerî olarak NATO’ya, ekonomik olarak IMF’ye, Dünya Bankası’na, siyasi olarak da Batı’ya endeksli bir devletin uluslararası ilişkilerde sadece ulusal çıkarını düşündüğü fikri, gerçekçi bir ifade olarak görünmemektedir. En azından bu sayılan kuruluşların devletler üzerinde - her devlet için geçerli olmasa da- nispeten güçlü bir baskı kurduğu söylenebilir. Bu noktada hem iç politika ve dış politika ilişkisine hem de uluslararası kuruluşların devletleri zorlamasına yönelik örnek bir olay çizilebilir. Örneğin, ekonomik olarak dar boğazda olan ve memurlarının maaşlarını bile ödemekte zorlanan bir ülkenin IMF’den kredi isteyip alıp alamamasına göre iç politikası ve dış politikası değişecektir. Bütün devletlerin vatandaşlarının gelir seviyesi farklı olduğundan dolayı ekonomik gelişmişlik devletler için çok hassas bir konu teşkil etmektedir. Örneğin 2018 yılında IMF, Irak merkezi hükümetinden Kırak Kürt Bölgesel Yönetimi’ne para ödemesini talep etti (<https://tr.sputniknews.com>)

Uluslararası örgütlerin devlet üzerindeki baskısı, Realizmin, devletleri bütüncül, yekpare, tutarlı, rasyonel olarak gören anlayışını tehdit edebilen en önemli konulardan biridir. Geçmişe nazaran daha fazla ekonomiyi veya turizmi ve benzerini ön plana çıkaran devletler için büyük kuruluşlar veya uluslararası örgütler nezdindeki itibarı son derece önemlidir. Bu uluslararası örgütlerin yanında bankacılık sisteminin bütün dünyayı çepeçevre sarmasının da devletler üzerinde baskı yarattığı belirtilebilir. Ulus aşırı ekonomik kuruluşlar, kredi notlarıyla devlet yönetimlerini şekillendirme gücüne sahip olabilmektedir. Devletler bu tarz kendi

dışındaki örgütlerin yorumlarına kulak vermese bile, kendi devleti içerisinde yaşayan halklar, artık teknoloji ve iletişim araçlarıyla birlikte bu tarz gelişmeleri takip ederek devlet üzerinde baskı kurabilmektedir. Yani devletler hem kendine tabi halktan gördüğü iç baskı hem de küresel toplum ve ulus aşırı/uluslararası örgütler nezdindeki durumuna göre de dış baskıya maruz kalabilmektedir. Bu iç ve dış baskılar, devletleri, yeni dönüşümlere zorlamaktadır. Devletler hâlâ güçlü olsalar dahi hem aktörlerin ağırlığı olarak hem de kendilerine atfedilen önem itibarıyla bir düşüşe uğramışlardır (Bakan ve Tuncel, 2012: 59-60).

Bireylerin, Soğuk Savaş sonrası dönemde kendi başlarına ve üzerlerine yüklenen anlam itibarıyla önemi artmıştır. “Birey güvenliği” kavramının ilk olarak 1994’te resmî olarak ele alınması doğal bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Sovyetlerin yıkılması ve sosyalist sistemin açıklarının bütün dünyaca görülmesi, liberal söylemlerin önem kazanmasına yol açmıştır. Siyasi, ekonomik ve askerî olarak Soğuk Savaş’tan galip çıkan ABD, sonuçlar göz önüne alındığında fikirsel anlamda da galip çıkmıştır denilebilir. Birey güvenliğinin önem kazanmasında siyasi gelişmelerin etkisi olduğu kadar, ekonomik sebepler de başat rol oynamaktadır. Birey için en önemli konuların başında iş sahibi olmak, aile kurmak gibi eylemler gelir. Gelişen teknoloji ve büyük şirketlerin masrafları azaltmak adına ucuz iş gücü için belirli ülkelere yönelmesi, diğer ülkelerde işsizlik sorunlarını doğurur. Bu sorunu yaratan nedenlerden biri, makineleşme ve otomatikleşmenin gün geçtikçe hızını ve kapsamını artırmasıdır. Bundan dolayı ekonomik ve teknolojik olarak kalkınan ülkelerde bile işsizlik artmaktadır. Uzun süre iş bulamayan bireylerde psikolojik sorunlar, umutsuzluklar, davranış bozuklukları görülebilmektedir. İşsizlik, dünyadaki ülke içi veya uluslararası düzeydeki göç hareketlerinin de önemli bir sebebini oluşturmaktadır. Birey, yaşadığı sorunlar nedeniyle, kontrol edilmeye, manipülasyona ve tehlikelere açık hale gelmektedir. Dünyadaki organize suç yapılanmalarının ve terör örgütlerinin en önemli eleman havuzları arasında bu sorunlu işsiz nüfus yatmaktadır.

6.4. Realizmin Öne Sürdüğü Şekliyle Güçlü Olan Her Zaman Güvenli Midir?

Realizmin terör olgusu karşısında açmazları mevcuttur. Realizmin ‘Ne kadar güçlüysen o kadar güvenlisindir’ anlayışından ilerlendiğinde, terörün asimetrik yapısının, devletlerin ne kadar güçlü olduğuna bakmaksızın terör eylemlerini başarıya ulaştırdıkları bilinmektedir. Asimetrik niteliğiyle beraber terör örgütleri, devletler için daha fazla tehlikeli olmaya başlamıştır. Nerede, nereden, ne zaman ve hangi boyutlarda geleceğini bilmediğiniz saldırılara önlem almak zordur. Bu tespiti yapan devletler 11 Eylül sonrası caydırıcılık ve önleyici saldırı gibi yöntemleri denemeye başlamışlardır (Sancak, 2013: 130).

Önleyici saldırı kavramı, devletlerin asimetrik tehditle mücadelenin proaktif bir anlayışla yürütülmesi gerektiğini anladıkları noktada ortaya çıkmıştır. Temelde tehdidin, büyümesine izin vermeden, doğduğu yerde yok edilmesini hedefleyen saldırdır. Ayrıca ön alıcı ve ofansif karakterini kendi özünde barındırmaktadır. Bu anlayışın yan etkileri olduğunu da eklemek gerekli; çünkü bu anlayış, dünyanın tekrar askerî bir dönemece girdiğini hissettirmiştir.

Çeşitli etkileri halen devam etse de Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamında klasik Realizmin uluslararası ilişkilerde ekonomi güvenliği (enerji güvenliği bu konunun alt başlığı olarak değerlendirilebilir), birey güvenliği, çevre güvenliği gibi konularını es geçmesinin bu bakış açısına sahip analizlerin dikkate değerliliğini yitirdiği söylenebilir. Ayrıca örneğin devletlerin daha fazla iş birliğine açık olduğu çevre güvenliği gibi konular, yeni bakış açılarını gerekli kılmaktadır. Sosyal medya ve hukuk aracılığıyla insanlar/bireyler, devletlere meydan okuyabilmektedirler.

Tarihî seyir içinde güvenlik konularındaki değişimlere bakıldığında geçmişte her dönemde belirli alanlarda ağırlıkları olsa da şu anki uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik alanında bir oksimoron (zıtlıkların birliği) yaşandığı söylenebilir. Dünya üzerindeki farklı bölgeler içerisinde farklı yaklaşımlara ve farklı yaşanmışlıklara göre farklı güvenlik anlayışları sirayet eder. Bundan dolayı günümüzde her konuda olduğu gibi güvenlik konusunda da tek yönlü kesin yargılara varmak, birçok şeyi göz ardı etmek ve kaçırmak anlamına gelmektedir. Realizmin ve Neorealizmin kendilerini doğrulayan etkileri yer yer görünse de etkilerinin azaldığına dair olan genel kanı, Serdar'ın (2015: 19) da belirttiği gibi bu teorilerin bütün uluslararası sistemi sadece düzen ve anarşi perspektifinden yorumlamalarından dolayıdır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasındaki değişimlerin ortaya çıkışında Soğuk Savaş sırasındaki değişimlerin de etkisi olduğunu da bu görüşe ek olarak söyleyebiliriz.

Realizm, bilgileşim, birey güvenliği, çevre güvenliği gibi devlet dışı güvenlik alanlarına cevap verememektedir. Devletlerarası çatışma alanları bir tarafa bırakıldığında küresel ısınma, yaygın bulaşıcı hastalıklar ve suçluların yargılanması gibi konular devletleri iş birliğine zorlamaktadır. Dolayısıyla devletlerin güç parametrelerinin değiştiği söylenebilir.

6.5. Teknolojik Gelişmelerin ve Küreselleşmenin Güvenliğe Etkileri

Teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmesi, yeni risk ve tehditleri beraberinde getirmektedir. Bu tehlikelerden en büyüğü olarak, kitle imha silahlarının yaygınlık kazanması ve terör örgütlerinin eline geçmesi olarak gözükmektedir. Teknoloji, bu tarz silahların yapım maliyetini azaltmıştır. Bu silahların engellenmesinin yanında, ekolojik konular da gün geçtikçe dünyanın gündemine oturtmakta ve devletten ziyade ulus aşırı veya uluslararası sorumluluk gerektirmektedir. Buna verilebilecek

en tipik örnek Birleşmiş Milletlerdir(BM). BM'nin kuruluşundan itibaren üzerine eğildiği en önemli güvenlik konularının başında bu kitle imha silahları gelmektedir (Karabulut, 2014: 57).

Küreselleşmenin yaygınlaşması, iç ve dış güvenliği birbirine yaklaştırmıştır. Artık devletler sınırlardan bağımsız tahayyüller geliştirebilmektedirler. Devletlerin sınırlarının ötesindeki bir gelişme, bir anda kendi iç meselesi olabilmektedir. Örneğin kitlesel göç hareketleri, iç ve dış güvenliğin iç içeliğine ve sınırların kutsallığının tartışılmasına sebebiyet vermektedir. Devletler bu göç hareketlerini, güvenlikleri açısından riskli olarak değerlendirmektedirler. Bu değerlendirmeyi yaparken sadece devletin üzerine binecek yük olarak değil; hayat standartlarını koruma içgüdüsüyle de bu tarz hareketlere soğuk bakmaktadırlar. Örneğin bugün ABD ve Avrupa'yla Suriye arasında binlerce kilometre olmasına rağmen Suriye'deki savaştan kaçanlar bu ülkelere gitmeye çalışmakta ve gelişmiş ülkeler için güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmekte (Ağır, 2015: 110).

Soğuk Savaş sırasında ABD/NATO/Batı Bloğu-Sovyetler Birliği/Varşova Paktı/Doğu Bloğu kutuplaşması nedeniyle oluşan dehşet dengesinin Soğuk Savaş'tan sonra önemini azaltması ve askerî güvenliğin yanında çevre güvenliği, insan hakları, birey güvenliği gibi konuların öneminin artması, askerî güvenliğin çok daha geri plana atıldığına dair yorumlara sebebiyet verse de, günümüzde bilinmektedir ki, süper güç veya yeni-alternatif bir hegemon güç olabilmek için orduya da çok geniş bütçeler ayırmanız, yeni teknolojileri takip etmeniz ve askerî unsurları sürekli olarak yenilemeniz/modernleştirmeniz gerekmektedir. Bundan dolayı Sovyetler'in çökmesiyle ekonomik konuları geri plana atıp sadece askerî konuları önceleyen klasik Realizmin farklı bir vücutla hâlâ etkisini gösterdiği söylenebilir (Çetinkaya, 2012: 246).

Özellikle Batı'daki küçük devletler, Soğuk Savaş sonrasında konvansiyonel askerî yeteneklerini geliştirmekten ziyade, ekonomik olarak çekim merkezi haline gelmeye çalışmaktadırlar. Bankacılık sisteminin teknolojiyle beraber yoğun yayılımı, küçük devletler için çok çeşitli fırsatlar yaratmıştır. Ekonomik getiriler, sadece devletlerin refahı veya bütçenin kabarması anlamında değil; insan yaşamının kalitesi açısından da önemlidir. Soğuk Savaş sonrası gelişen teknoloji ve siyasi baskıların azalması nedeniyle kolaylaşan ulaşım, insanların sınırları belli toprak parçalarında egemenlik kuran devletlere bağlılığını zayıflatmıştır. Devletler bunun önüne geçebilmek için, iş olarak devlet memurluğunu daha çekici hale getirmek gibi önlemlere başvurumaktadırlar.

Günümüz uluslararası ilişkiler paradigmasında askerî seçenekler genelde 'son başvuru' olarak değerlendirilir. Devletlerin ordulara büyük bütçeler ayırması, istisnalar haricinde bu anlayışı pek değiştirmez. Klasik Realizm, bu noktada sıkışır; çünkü bilindiği üzere realistler uluslararası meselelerde en büyük sorun çözücü

olarak güç kullanımını öne sürerler. Artık en önemli problem çözücü olan diplomasi, ekonomik çıkarların uyumu, devletlerin angaje olduğu büyük güçlerin veya uluslararası örgütlerin anlaşmasıdır. İletişim teknolojileri de bu konuda etkilidir; çünkü artık bir devletin en son isteyeceği şey, ‘iş birliğine yatkın olmayan devlet’ yaftasını yemektir. İş birliğine açık oldukça insanların gözünde meşruiyetleri daha güçlü şekilde sağlanmaktadır. Fakat eğer sürekli zor ve güç kullanmaya çalışan bir devlet görüntüsü çizerlerse uluslararası toplum nezdinde itibarları azalabilir (Çetinkaya, 2012: 246).

Teoriler, zamanın ruhu göz ardı edilerek değerlendirilemez. Bugün zamanın ruhunu belirleyenlerin genellikle teknoloji şirketleri, ekonomi temelli şirketler, eğlence sektörü, dünyayı etkileyebilen güçlü devletler ve bu güçlere karşı olan terör örgütleri olduğu söylenebilir. Örneğin barışı sağladığı düşünülen, devletlerarası ilişkileri düzeltten, kısacası huzuru sağladığı düşünülen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ndeki 5 (beş) daimi üye sistemi de bu yönde değerlendirilebilir. Neorealizme getirilen en büyük eleştirisiyle bu noktada karşılaşılmaktadır: Neorealizm, uluslararası sistem analizlerinde başat güçlerin etkisine yeterince değinmemiştir (Varlık ve Demir, 2013: 77).

21. yüzyıl ve sonrasına bakıldığında bilgi üstünlüğü, psikolojik savaş, algı yönetimi, kamu diplomasisi, medyanın çıkarlar için kullanılması, insan ve kitle manipülasyonu ve propaganda gücü devletlerin güç kıstasları olarak gözükmektedir. İki kutuplu gerilimli sürecin bitmesi ve teknolojinin gelişmesinin ardından günümüz toplumu için “Bilgi Toplumu” tabiri kullanılmaktadır. Bu bilgi toplumunun temel üretim aracı, bilgisayar; baskın sektörü, hizmet sektörü; hâkim sınıfı, bilim adamları ve bilimsel kurullar/kuruluşlar; temel gücü, bilgi, teknoloji ve inovasyon; temel toplumsal birimi, birey; baskın yönetim şekli, demokrasi; baskın yönetim anlayışı ise adem-i merkezîyetçi olarak gözükmektedir (Özer, 2005: 79).

6.6. Güncel Gelişmeler Çerçevesinde Sert Gücün Değerlendirilmesi

Devletler açısından hâlen askerî seçenekler büyük bir önem arz etmektedir; fakat eski dönemlere nazaran değiştiği söylenebilir örneğin askerî alanda özelleşme meyli görülmektedir. Devletlerin klasik orduların yanında özel askerî şirketleri kullandığı bilinmektedir. Bunun yanında devletler kendi memurlarından ziyade milis güçlere, paramiliter birliklere, vekil savaşçılara ihtiyaç duymaktadırlar. Devletler insanlar tarafından meşruiyeti sorgulanacak eylemlerden her zaman kaçınılmaktadırlar. Bu yüzden bugünün ve geleceğin güvenlik anlayışlarında meşruiyet önemli bir konu teşkil edecektir denebilir.

Ortadoğu’da Suriye İç Savaşı gibi olaylarda şehirlerin de yeni savaşa dâhil olduğu görülmektedir. Yeni savaşa dair, özellikle saha bazında gerilla yöntemlerinin öneminin arttığı gözlemlenmektedir. Askerî anlamda dünyanın en

büyük gücü olarak değerlendirilen ABD'nin bile Afganistan'da yaşadığı tecrübeler, terörün ve gerilla yöntemlerinin ne denli etkili olduğunun altını bir kez daha çizmiştir. Terörün kendi öz doğasından dolayı, olayı sadece askerî gücü artırarak çözülemeyeceği açıktır. Sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları atlayan devletlerin terörle doğru şekilde mücadele etmesi artık zor görünmektedir.

Rusya'nın son günlerde Doğu Avrupa'daki, Ukrayna'daki ve Suriye'deki hamleleri, kendisinin ve rakiplerinin daha fazla realist bakış açısına yönelmelerine sebebiyet verebilir. Yani Rusya'nın bu hamlelerinden dolayı ya da dolaysız etkilenen devletler ilk önce askerî güvenliğe önem verebilirler. Örneğin, Polonya'nın asker sayısını %50 oranında artırma kararı (<http://savunmaveteknoloji.com>) ve ABD'nin Doğu Avrupa'da varlığını artırma kararı (<http://www.bbc.com>) gibi gelişmeler buna örnek teşkil edebilir.

Küreselleşme ve medya ile birlikte artan farkındalık insan doğasındaki etki-tepki sisteminin etkisini artırmaktadır. Yani eğer bir devlet ne kadar tek yönlü bir politika izlerse, bu politikaya maruz kalan ülkede aynı şekilde tek yönlü politika izlemektedir. Diğer bir anlatımla bir devletin karşısında istediğini yapabileceğini iddia eden rakip bir ittifak varsa o devlet de kendi ittifakını kurmaya çalışabilir. Rusya'nın son yıllardaki sert güç odaklı hamleleri bu şekilde açıklanabilir. Eski Sovyet düzenini sağlayamasa da Avrasyacı tepkinin temsilcisi olmaya çalıştığı söylenebilir. Bunun yanı sıra Çin'in ekonomik yükselişi, Pasifik'e yöneleceğini açıklayan ABD ve onun müttefiki Japonya, Güney Çin'deki askerî yığılma, güçlenen ve daha cürekâr politikalar gütmeye başlayan İran'a karşı girişilen 'Arap İttifakı' tarzı projeler, söylemler, girişimler, politikalar bizi tekrar Realizmin iddia ettiği güçler dengesi yaklaşımına götürebilir.

Asya-Pasifik hattı, ABD ve Çin'in taraflarını oluşturduğu yeni bir ittifaklaşma neticesinde, ileriki dönemlerde çatışmalara sebebiyet verebilir. Şu an hali hazırda Neorealizmin güvenlik ikilemi tezi, bu bölgede yaşanmaktadır. Bir yandan ABD-Japonya hattı, askerî harcamalarını artırıp bu bölgeye yığınak yaparken, Çin de bunu kendisine karşı algılayıp tedbirlerini artırmaktadır. Bu gerilimin uygulama ve gözlem sahası ise Güney Çin Denizi'dir. Artan karşılıklı bağımlılığa atıf olarak Kortay Hıraoğlu'nun aktardığına göre ABD-Çin arasındaki rekabete rağmen 1978'den bu yana Çin'e askerî danışmanlık yapan ülkelerin başında İsrail gelmektedir. İsrail bilindiği üzere ABD'nin en önemli müttefikidir (Hıraoğlu, 2012: 168).

Devletlerin kırılğanlıklarıyla, küresel iş birliklerinin de kırılğanlık yaşaması, içinde bulunulan çağın ne kadar sofistike bir dönem olduğunu göstermektedir. NATO'nun zayıflamasına dair yorumlar buna bir örnektir. Buradan hareketle bölgeselleşme temayüllerinin artabileceği söylenebilir. Yani küreselleşmenin hızlanmasına rağmen devletler veya bölgeler, daha fazla "bizim işimizi bize

bırakın” mantığıyla hareket edebilirler. Bölgeselleşmenin içerisinde de tartışmalar yaşanmaktadır. Örneğin bölgeselleşmenin en iyi temsilcisi olarak sunulan Avrupa Birliği’nde Avrupalılığı ön plana çıkardığı düşünülen Fransa ve Almanya’yla, ABD’ye daha yakın olduğu değerlendirilen İngiltere arasında bu birliğin devamına ve yapısına yönelik tartışmalar yaşanmaktadır (Badie, 2008: 41).

Uluslararası alanda etki yapmak için sadece teorik söylemler yeterli olmamaktadır. Propagandanın önemi artmaktadır fakat bu propaganda fiili duruma somut şekilde yansımadağı zaman devletlerin istedikleri sonuçlar elde edilememektedir. Dolayısıyla bugünkü uluslararası düzen içinde pratiğin ve kararlı adımların önemini korumasından hareketle Realizmin ve Neorealizmin hâlâ güçlü argümanları olduğu yorumu yapılabilir.

SONUÇ

Makale boyunca anlatılan Realizmin devlete bakışının günümüzde eskiye nazaran etkisi azalsa da hâlâ devam ettiği görülmektedir. Devletin var oluşunun getirdiğı doğal sonuçlar vardır. O davranışlar olmadan bir devletten bahsedemeyeceğimiz için Realizmin etkisi devam edecektir. Fakat şu da net olarak görülmektedir ki; devleti sorgulayışın önu alınamaz. Bir raddeden sonra bütün bir uluslararası toplum devlet iktidarını ve sınırları kaldırmaya yönelik hamleler de yapabilir. Hatta kimilerine göre şu an konuşulan “Yeni Dünya Düzeni” kavramı, tek dünya devletini simgelemektedir.

Neorealizmle birlikte, Realizm, devlet ve güce dair eleştirilerden kaçış yolunu kısmen de olsa bulmuştur. Yine de ulus devlet var oldukça realist paradigmanın etkisini az veya çok devam ettireceğı tahmini yapılabilir. Çünkü devlet dışı aktörlerin önemi artmasına rağmen uluslararası ilişkiler analizlerinde ve yazınında hâlâ en önemli çıkış yolu veya insanları sonuca götüren rampa devlettir. Bu devletlerin ise kendine has davranış örüntüleri vardır. Uluslararası ilişkilerde bir aktörün öneminin çok fazla azalabilmesi için tarihe meydan okuyabilen ve örtülü veya örtüsüz bir devrim veya paradigma değışikliği olması gerekir. Bundan dolayı Realizmi eleştirmek sanıldığı kadar kolay değıldir.

Devletlerin askerî seçeneklere hâlâ kendi ekonomik ölçüleri çerçevesinde büyük yatırımlar yapmaları ve yeni teknolojik gelişmeleri askerî amaçla kullanmaya çalışmaları(örneğin ABD’nin yakın tarihte kurduğı Uzay Kuvvetleri), makalenin devletlerin hâlâ güç peşinde olduğuna dair hipotezini doğrulamaktadır. Dolayısıyla Realizmin etkileri hâlâ devam etmektedir.

Devletlerin benzer kaygılara sahip olması, onları hâlâ birbirlerinin rakibi olarak tutmaktadır. Küreselleşmenin olası etkileri olarak konuşulan devletlerin gücünün zayıflayacağına dair görüşler, bu kaygılardan dolayı pek doğru bir

yaklaşım olarak görülmemektedir; fakat devletlerin konu bazında gücünün azaldığı noktalar olmuştur.

Eğer devletlerin bu yüzyıldaki konumunun konuşulması gerekiyorsa zıtlıkların ve çok yönlü konuların farkında olmak gerekmektedir. Bu durum araştırmacının ve okuyucunun ne tarafa baktığına göre değişen sonuçları doğurmaktadır.

Küresel bazda ideolojilerin zayıflayıp ‘dünya vatandaşlığı’ gibi kavramların ön plana çıktığı zaman zaman görülse de yerelde ideolojik ve etnik yoğunlaşmanın hâlâ güçlü şekilde var olduğu görülmektedir. Özellikle iç savaşlar, kıtlık ve istikrarsız alanlar nedeniyle çeşitli ülkelerde ve toplumlarda görülen dışlayıcılık yeni gerilim alanları doğurabilir. Küreselleşme ve teknolojinin ilerlemesine rağmen aynı zamanda İslamofobi (İslam korkusu) ve Zenofobi (Yabancı korkusu) gibi kavramların daha fazla tartışılıyor olması bu kapsamda değerlendirilebilir. Uluslararası sistem içerisindeki bu tarz zıtlıklar belirsizliği derinleştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, B. S. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 11, Sayı 22, 97-131.
- Arends, J.F.M. (2015). Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 22, 3-33.
- Arı, T. (2008). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, 33-60.
- Aygül, C. (2011). Ulus Devletler ve Bölgecilik, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Badie, B. (2008). Kim Korkar 21. Yüzyıldan, İstanbul: NTV Yayınları.
- Bakan, S. & Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi, *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 51-65.
- Balcı, A. ve Kardeş, Ş. (2014). Uluslararası İlişkilere Giriş, İstanbul: Küre Yayınları.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18.
- Birdişi, F. (2014). Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Brauch, H.G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt, Sayı 18, 1-47.
- Çetinkaya, Ş. (2012). Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıkları, *21. Yüzyıl Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 70-79.
- Çıtak, E. (2014). Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik. İçinde Şahin, M. ve Şen, O. Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar, Ankara: Kripto Yayınları.
- Çiçekçi, C. (2012). Uluslararası Güvenlik Çalışmaları, İstanbul: Kriter Yayınevi.

- Çomak, H. ve Sancaktar, C. (2013). Uluslararası İlişkilerde Teorik Yaklaşımlar, İstanbul: Beta Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2011). Küresel Bunalım, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2014). Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Demiray, M. ve İşcan, İ. H. (2008). Uluslararası Sitemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, 141-170.
- Elmas, M. S. (2013). Modern Toplumun Güvenlik Çıkması, Ankara: USAK Yayınları.
- Erol, M. S. ve Efeğil, E. (2012). Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları, Ankara: Barış Kitap.
- Falay, N. (1985). Kentlerin Kökenlerine Toplu Bir Bakış, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Sayı 1-3, 95-108.
- Gökbaş, S. (2016). Çok Kutuplu Yeni Uluslar arası Sistemde “Güvenlik” Algısı, <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/yeniguvenlikalgisi.pdf> (Erişim Tarihi: 15.04.2016).
- Gürsoy, B. (2005). Soğuk Savaş’tan Günümüze Asimetrik Tehdit, Ankara: IQ Kültür Yayıncılık.
- Heywood, A. (2011). Küresel Siyaset, Ankara: Adres Yayınları.
- Hıraoğlu, K. (2012). Üçüncü Soğuk Savaş Dönemi, İstanbul: Profil Kitap.
- İbrahimov, R. (2016). Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması, *Qafkaz Üniversitesi Dergisi*, Bakü, 1-11.
- Kantarıcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı: ‘Koalisyonlar Dönemi mi?’, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, 47-85.
- Karabulut, B. (2011). Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek, Ankara: Barış Kitabevi.
- Karabulut, B. (2014). Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Boyutu, Ankara: Barış Kitap.

- Kula, S. & Çakar, B. (2015). Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki, *Bartın Üni. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 191-210.
- Küçüksoğak, Ö. K. (2012). Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması, *Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 14, 202-208.
- Küçükşahin, A. & Şafak, İ. C. & Dedeoğlu, Ç. (2009), Güvenlik Bağlamında Risk ve Risk Yönetimi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, 9-34
- Özer, A. (2005). 11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme, İstanbul: Elips Yayınları.
- Sancak, K. (2013). Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü, *KTÜni. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6, 124-134.
- Sandıklı, A. & Emekliler, B. (2011). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm, Uluslararası Balkan Kongresi: 21. Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar'ın Güvenliği Bildiriler Kitabı, 28-29 Nisan, Kocaeli.
- Serdar, İ. (2015). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivism ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası sistemsel Değişikliklere Bakış, *The Journal Of Europe – Middle East Social Science Studies*, Volume 1, 14-38.
- Tuğtan, M.A. (2014). Güç, Anarşi, Realizm, içinde Balta, E. Küresel Siyasete Giriş, İstanbul: İletişim Yayınları
- Türköl, B.S. (2010). Büyük Kulaklar, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 139-145.
- Uzer, U. (2013). 21. yüzyılda tek kutupluluk tartışmaları, *Bilge Strateji*, Cilt 5 Sayı 8, 69-93.
- Yılmaz, S. (2006). 21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Varlık, A.B. ve Demir, S. (2013). Uluslararası İlişkilerde Realist ve Liberalist Kuramların Güç Kavramına Yaklaşımı. içinde Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Yaklaşımlar*, (ss. 67 -88) İstanbul: Beta Yayınları.

- www.bbc.com. (2016). “ABD, Doğu Avrupa'da askerî varlığını artırıyor“, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160331_rusya_avrupa_abd (Erişim Tarihi: 22.04.2016).
- www.savunmateknoloji.com. (2016). “Rus Tehdidine Karşı Polonya Asker Sayısını Artıracak“, <http://savunmaveteknoloji.com/rus-tehdidine-karsi-polonya-asker-sayisini-arttiracak/> (Erişim Tarihi: 22.04.2016).
- <https://tr.sputniknews.com>. (2018). “IMF'den Bağdat'a: IKBY'ye 8 milyar dolar ödeyin“, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201802051032109793-imf-bagdat-ikby/>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- <http://www.tdk.gov.tr>. (2016). “Tehlike“, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b165c06dbb093.41235356 (Erişim Tarihi: 22.04.2016).
- www.turkcebilgi.com. (2016). “Risk“, <http://www.turkcebilgi.com/risk>, (Erişim Tarihi: 22.04.2016).